

A chilei diákmozgalom

Chile életében a 2011–2012-es diákmegmozdulások a legnagyobb figyelmet kiváltó eseményt jelentik a demokratikus rendszerváltás óta, még ha a magyar médiában kevés szó esik is róla. Az alábbiakban rövid áttekintést szeretnék adni a diákmozgalom háttéréről (okairól, céljairól, eredményeiről és módszereiről).

A megmozdulások közvetlenül Chile sajátos oktatási rendszerére vezethetők vissza. Noha a Pinochet-korszak 1989-ben lezárult, az oktatás kérdésével a rendszerváltás során a törvényhozók nem foglalkoztak. A Pinochet-féle Chilét, mint ismeretes, a neoliberalizmus kísérleti terepeként szokták számon tartani, az azonban kevésbé tudott, hogy az 1980-as években nemcsak a gazdaság, hanem az oktatási szféra is ebben a szellemben került átszervezésre.

Egy 1981-es rendelet önkormányzati kézbe adta a közoktatást, valamint döntően költségterítésessé tette a felsőfokú oktatást, majd hosszú vita után, 1989. március 10-én – pontosan egy nappal a katonai rendszer vége előtt – kihirdették az új oktatási törvényt (*Ley Orgánica Constitucional de la Enseñanza*). A diktatúra törvénykezése a közoktatást gyökeresen átalakította. Egyrészt jelentős mértékben önköltségessé tette: 2011-ben az állam a tanítás költségeinek csupán 25%-át fedezte, a maradék 75% egyéni teherré vált. Ezenkívül az oktatási intézmények közvetlen állami irányítás alól önkormányzati kezelésbe kerültek. A törvény engedélyezte magánintézmények létrehozását, az állam szerepe a szabályozásra korlátozódott (Schmal–Royo 2012).¹

Revolución pingüena

Az első komoly diákmegmozdulásokra 2006 folyamán került sor. Az eseménysorozat, amelyben főként középiskolások vettek részt, a diákok egyenruhájáról a *revolución pingüena* (pingvines forradalom) nevet kapta. A követelések között az önkormányzati iskolarendszer felszámolása, az ingyenes felvételi vizsga, a beiratkozás és az oktatás részlegesen ingyenessé tétele szerepelt. 2006 tavaszán számos demonstrációra és sztrájkra került sor. Ezekben több százezer diák vett részt, s a diákok többször is összeütköztek a rendfenntartó erőkkel. A Bachelet-kormány reformjavaslatot terjesztett elő, amely részben teljesítette volna a követeléseket,

a tiltakozók azonban ezt elutasították. Az utcai megmozdulásokra hivatkozva végül a kormány májusban visszalépett javaslataitól. Ezt követően a diákok május 30-ára országos sztrájkot hirdettek, amelyben, becslések szerint, 600 000–1 000 000 diák vett részt országszerte. A sztrájk mellett békés felvonulást is hirdettek, amit a rendfenntartó erők durván szétverték, s több száz tüntetőt letartóztattak (Gerter–Ramos 2008).

A kormány ezután újra tárgyalásokba kezdett. Javaslatot tett az oktatási rendszer megjavítására és erőteljesebb felügyeletére, az ösztöndíjrendszer kiszélesítésére, illetve a legszegényebb tanulók tandíjának részleges eltörlésére. A diákmozgalom megosztottá vált; kiéleződött a belső küzdelem a radikális és mérsékelt erők között. A június 5-i országos sztrájkban számos diákszervezet is részt vett. Ezt követően is sor került egyetemisták és középiskolások felvonulására, ám egyre csökkenő intenzitással.²

Végül diákok, tanárok és szülők képviselőiből tanácsadó szerv alakult, s a kormány új oktatási törvény kidolgozásába fogott, ami a részvételi demokrácia elvének első jelentős sikere volt a diktatúra bukása óta.³ A törvény 2009-ben *Ley General de Educación* néven lépett érvénybe, de a korábbi szabályozáshoz képest nem hozott komoly változást. A szociális feszültségek Chilében az oktatási szektoron túl is kiéleződtek.⁴

Okok

A megmozdulások mélyebb okai *legitimációs válságra* vezethetők vissza. A demokratikus átmenet a neoliberalizmust katonai diktatúrával ötvöző Pinochet-rendszerből nem volt teljes, a régi rendszer öröksége továbbra is fennmaradt mind az intézmények, mind a társadalom szintjén. A chilei politikai elit mindmáig zárt csoportot képez. Felmérések szerint a chilei állam intézményeinek megítélése az állampolgárok részéről erősen negatív, s a katolikus egyház és a nagyvállalatok szerepe is megkérdőjeleződött (Nunez 2012).

Szintén a Pinochet-diktatúra és annak neoliberális öröksége a magyarázat a chilei helyzet egy másik sajátosságára. Európában és Amerikában is megfigyelhető, hogy a protestmozgalmak rendszerint a korábban megszerzett szociális és politikai jogok *megtartásáért* harcolnak, Chilében azonban nem ez a helyzet. Mivel a neoliberalizmus már a nyolcvanas években a maga képére formálta az országot, itt nincs szó megvédendő jogokról. Míg más fejlett államokban az ingyenes oktatást mint elért vívmányt kell védeni, Chilében annak (újbóli) kiharcolása van napirenden. Érdekes módon a gazdasági válság Chilében kevésbé érezteti hatását, az ország gazdasági mutatói a válság ellenére érezhetően javulnak.⁵

A tiltakozó mozgalmak célja Chilében jobbra a javak egyenlőbb elosztása, s nem a rendszer gyökeres átalakítása. A hagyományos munkásmozgalomtól eltérően, terveik között nem szerepel a kapitalista

termelési rendszer felszámolása, inkább annak átalakítása. Minthogy az állam által támogatott neoliberais modell a társadalmi egyenlőtlenségek növekedéséhez vezetett, a szociális mozgalmak a hatalom újraelosztására fókuszálnak: egyrészt a *részvételiség*, másrészt a *decentralizáció* elvén – és követelésén – keresztül (Thayer Correa – Elizalde 2011).

Mi magyarázza ebben a kontextusban a diákmozgalom kiemelt helyzetét? Chilében az oktatás szerepe hagyományosan jelentős: „Kormányozni annyi, mint nevelni” – hangzott el az 1930-as években. A chilei felfogásban az oktatás a társadalmi felemelkedés egyik fontos eszköze. A Pinochet-diktatúra által okozott törést az 1990-es években újabb fellendülés követte, a felsőoktatásban tanulók aránya dinamikusan nőtt⁶ – három chilei egyetemistából kettő első generációs értelmiséginek számít –, a középfokú oktatás pedig majdnem teljessé vált. Azonban a diktatúra oktatási törvénye és felfogása továbbra is érvényben maradt.

A középfokú oktatást illetően Chilében 1993 után négyféle intézmény alakult ki: önkormányzati, állami dotációval, valamint anélkül működő magániskola és fizetős magániskola. Mindez a chilei középfokú oktatásban világméretben is páratlan *szegregációt* alakított ki. A PISA 65 országot vizsgáló felmérése szerint, az iskolai szegregáció Chilében volt a második legmagasabb a világon (Schmal–Royo 2012).

A felsőoktatás GDP-arányos költségei így Chilében váltak a világon a legmagasabbakká.⁷ Noha rosszabb anyagi helyzetben levő rétegekből származók is bekerülhetnek a felsőoktatásba, a középiskolai szegregáció eredményeképp számukra csak a drága magánegyetemek elérhetőek (Schmal–Royo, 2012).⁸

A másik elégedetlenséget kiváltó ok az oktatás színvonala. A középfokú oktatásban az önkormányzati iskolák eleve kevés forrással rendelkeznek, míg a magániskolákban az üzemeltetők rövid távú haszonszerzésre törekcsenek, ezért nem fektetnek be elegendő pénzt és energiát. A felsőfokú oktatásban hasonló a helyzet: egy felmérés szerint a végzősök mindössze 30%-a jut olyan piacképes diplomához, amely az oktatás folyamán felhalmozódott adósság törlesztését is lehetővé teszi (Schmal–Royo 2012).

A költségtérítés alapján működő középiskolák és egyetemek a törvény szerint nonprofit intézmények; ezt azonban nem mindig tartják be. Az oktatás nonprofit jellegének fenntartása és ennek tényleges megvalósítása a diákmozgalom alapkövetelései közé tartozik (Gerter–Ramos 2008).

A generációs kérdés szintén jelentős. Ez az első olyan korosztály, amely nem a diktatúrában szocializálódott, és ki mer állni a hatalommal szemben. A vizsgálatok alapján ez az attitűd kimutatható mértékben „megfertőzte” szüleik generációját is: a diktatúra éveinek benuult csendje után – a rendszerváltás óta eltelt több mint húsz év alatt – a társadalom is aktívabbá vált.⁹

A szociális háttérrel vizsgálva, különbséget kell tennünk a közép- és a felsőfokú oktatásban résztvevők között. A középfokú oktatásban – ér-

telemszerűen – a társadalom minden rétege országos arányainak megfelelően képviselteti magát. A felsőfokú oktatásban azonban – az 1990 óta történt kétségtelen előrelépés ellenére – nem ez a helyzet. A tüntető egyetemisták tehát nem a munkásosztály, hanem a középosztály (alkalmazottak, kisvállalkozók) gyermekei. Az uralkodó elit elleni lázadást az „új középosztály” – a tercier szektor középosztálya – vezeti, amely társadalmi csoport a gazdaság átrendeződésével új szereplővé vált, és valós, egyre növekvő társadalmi súlyát kívánja megerősíteni az elittel szemben (Flet 2011). A felsőoktatási rendszer a (leg)tehetős(ebb) társadalmi csoportok pénztárcájára lett szabva, míg a középosztályból származó diákok – és általában a középosztály – számára ez a rendszer már nem felel meg.

A középiskolások és az egyetemisták szerepe elkülönül egymástól. A középiskolások lényegesen radikálisabb eszközökkel küzdenek: iskola-foglalás, barikádok, erőszakos fellépés a rendfenntartó erőkkel szemben, sőt, kapcsolataik szorosabbak a hagyományos nagy érdekérvényesítő erőt jelentő chilei rézbányászokkal is. Az egyetemisták ezzel szemben hajlamosak megelégedni szimbolikus gesztusokkal: felvonulás, utcai performanszok stb. 2011 végén ezzel is felhagytak, „magukra hagyva” a középiskolásokat (Toso 2012). Az egyetemisták fél lábbal már az elitben érezhetik magukat; számukra a „profit elleni harc” az oktatásban nem kis részben pozícióvédelem, illetve a fenyegető „visszacsúszás” lehetősége elleni harc. A középiskolások esetében e jelenség csak részben igaz: megfigyelhető, hogy a fizetős magániskolák tanulói – akik számára az egyetem elérhető perspektívát jelent – kevésbé aktívak a diákmozgalomban.¹⁰

Felmerül a kérdés: a diákok vajon csak a diktatúra „maradványait” kívánják kigyomlálni, vagy a rendszer egészét kívánják megváltoztatni? Gyakorlati lépéseik inkább reformista jellegűek, a radikálisok kisebbséget képeznek, mindazonáltal a sajátos chilei helyzetnek köszönhetően ezek a reformkövetelések is zavart okozhatnak a rendszer működésében.¹¹ A „rég”i politikai pártokhoz való viszonyukban a diákok nem tesznek különbséget a parlamenti jobb- és baloldal között. Noha a FECH-ben (*Federación de Estudiantes de la Universidad de Chile* – a legnagyobb chilei diákszervezet) a radikális baloldalnak elsősorú a többsége, a hagyományos baloldalhoz nem sok közülük van, és Camila Vallejo¹² kivételével a radikális baloldalhoz sem.

2011–2012

Mi is történt Chilében 2011-ben? Számos párhuzamot láthatunk a 2006-os eseményekkel: a megmozdulások ezúttal is egy egyedi kérdéssel kezdődtek. Április folyamán felmerült a gyanú a *Universidad Central* (Santiago) egyetemének esetében, hogy a tulajdonosok profitszerzésre

használják fel az intézményt, ezenkívül a középiskolások is újra megjelentek hagyományos követelésükkel, a diákoknak járó utazási kedvezmények kibővítésével (Schmal–Royo 2012).

Május 12-én és 26-án a diákszervezetek szövetsége (*Confederación de Estudiantes de Chile*, CONFECH) két békés felvonulást tartott, ahol általánosabb jellegű törekvésekkel léptek fel, és június 1-jén sztrájkot hirdettek, amihez 7-én a középiskolások is csatlakoztak. Fő jelszavuk az ingyenes oktatás volt: megvalósításához a rézbányászat államosítását követelték, ami lehetővé tenné az oktatásra szánt költségvetési keret 7%-ra való emelését. A magánintézmények esetében a tényleges nonprofit működést és az átláthatóságot kívánták biztosítani, valamint a szegényebb hallgatók támogatását és az ösztöndíj-lehetőségek bővítését. A középiskolások törekvései hasonlóak voltak: ők ezenkívül az utazási kedvezmények bővítését és a szakmai gyakorlatért való fizetést követelték (*Los libertarios...*).¹³

Júniusban elkezdődtek az egyetemfoglalások, eleinte az állami szektorban, majd kiterjedtek a magánegyetemekre és a középiskolákra, sőt, június 8-án a tüntetők a Kereszténydemokrata Párt székházát is megszállták. Június 15–16-án az egyetemisták, a középiskolások és a rézbányászok közös demonstrációt tartottak, amit számos összeütközés követett a rendőrséggel. A kormány javaslatokkal állt elő, amelyek részleges reformot jelentettek volna az oktatásban, a CONFECH azonban elutasította a kormány javaslatait. A június 30-i felvonuláson a szervezők szerint már négyszázezren vettek részt, s több pártszékház elfoglalására is sor került. Július 5-én a kormány előállt az első hivatalos javaslattal, amely a követelések közül a forprofit-jelleg kiküszöbölését tartotta elfogadhatónak. Július 14-én az újabb felvonuláson a diákok nem az előre megállapított útvonalon meneteltek, a rendőrség mégis utat engedett; ezt követően azonban újabb összecsapásokra és letartóztatásokra került sor. Ez, valamint a kormány átszervezése július 18-án – jelesül az oktatásügyi miniszter lemondása – azt jelezte, hogy a chilei vezetés tárgyalásos úton kívánja rendezni a konfliktust, partnernek tekintve a tüntetőket. Mindazonáltal az állami kezelésbe vételt elutasították, s a tüntetések tovább folytatódtak.¹⁴

Az augusztus 1-jei 21 pontos kormányjavaslatot a tüntetők szintén elutasították. Augusztus folyamán több felvonulásra is sor került, s a kormány augusztus 17-i, sorrendben harmadik javaslata sem talált meghallgatásra. E tüntetések közös jellemzője volt, hogy munkások is részt vettek rajtuk, az augusztus 24–25-i általános sztrájk a munkások és diákok nagyszabású, közös demonstrációjává vált.¹⁵ Augusztus végén a 16 éves Manuel Gutiérrez gimnazista lett a megmozdulások első halálos áldozata, egy tüntetésen a rendőrök lelőtték.¹⁶

Az őszi folyamán enyhült a feszültség, noha a helyzet nem oldódott meg. Szeptember folyamán a diákok egy 4 pontos, meglehetősen mérsékelt programot terjesztettek elő, amit ezúttal a kormány utasított el.

Sor került újabb megmozdulásokra is, de ezek a korábbiakhoz képest észrevehetően vesztek az erejükből.¹⁷

A kormány válságkezelése 2011 folyamán változatos volt. Mindvégig megfigyelhető volt a diákmozgalom megosztásának kísérlete, amely az erőszakot is elfogadó radikálisok szidalmazásában érhető tetten; ugyanakkor a reformok lehetőségét sem vetette el, ám igyekezett a pénzügyi támogatás és az ösztöndíjrendszer reformjára helyezni a hangsúlyt az átfogó strukturális átalakítás helyett.¹⁸

Noha a profit és eladósodás elleni harc közvetlenül az oktatás területére korlátozódott, a diákmozgalom ezekből a követelésekből nem engedett, vagyis továbbra is fennáll(t) annak a lehetősége, hogy a küzdelem általános rendszerkritikába csapjon át. Míg az oktatásra vetített kapitalizmuskritika széles társadalmi egyetértést váltott ki, az alkalmazott módszerek csak részlegesen. Az oktatási szektoron belüli és kívüli tiltakozó csoportok közösen is felléptek, ugyanakkor egységes mozgalomról továbbra sem beszélhetünk, nem is szólva a távlati, közös stratégiáról (*Aporte un balance...*).

2012 áprilisában az oktatásügyi miniszter új javaslatot tett, kizárva a magánbankokat a diákhitelnyújtásból, s 6%-ról 2%-ra csökkentve a kamatot. A CONFECH azonban ezt kevésnek találta. Június 28-án a diákok és a rézbányászok újra közösen vonultak fel. Augusztus és szeptember folyamán a diákmozgalom újjáéledni és radikalizálódni látszott Chilében; a tüntetéseken és az újabb intézményfoglalásokon túl a középiskolások szervezete egyenesen az októberi helyhatósági választások bojkottjára szólított fel. 2011-hez képest a radikálisabb középiskolások szerepe láthatóan megnőtt a mozgalomban.¹⁹ A CONFECH döntése, miszerint részt vesznek a 2012-es helyhatósági választásokon, a fennálló politikai rendszerbe való betagozódást is lehetővé teszi.²⁰

A tiltakozáshullám 2013-ban is folytatódott. A tavaszi tüntetések eredményeként Beyer oktatásügyi miniszter távozni kényszerült posztjáról, mivel a nonprofit működés elvét nem sikerült betartatnia, ami összefonódott a választási kampánnyal is. Több korábbi, emblematikusá vált diákvezető is jelöltette magát Michelle Bachelet *Nueva Mayoría* (új többség) elnevezésű, Chile átfogó reformját meghirdető választási szövetségében.²¹ A diákság programját „Pinochet országával” szemben a szeptember 5-i 80 ezer fős felvonuláson ismertették. Ez a dokumentum (*Demandas por la Nueva Educación*) ideologikusabb és átfogóbb jellegű, a hangsúlyt a profitelvűség kiküszöbölésére helyezi, vagyis elutasítja azt, hogy az oktatás áruvá váljon. Főbb pontjai a következők:

1. Demokrácia és részvételiség, kiemelve, hogy az oktatáson keresztül ez a társadalmi élet más szféráiban (pl. az egészségügyben) is kívánatos lenne.
2. A magánoktatás alárendelése az államinak.
3. Ingyenesség biztosítása, az állam a keresletről a kínálatra helyezze át a hangsúlyt. Az anyag a szükséges anyagi forrásokra (a rézbányászat

újraállamosítása, az adórendszer progresszív átalakítása) és a finanszírozás mechanizmusára is kidolgozott javaslatokat tesz.

4. Hozzáférhetőség: az alapszintű oktatásban eltörölni a szelekciót, illetve általában csökkenteni a szegregációt; kiküszöbölni a társadalmi-gazdasági helyzetből származó torzulásokat.

5. A minőség biztosítása az oktatásban, többek között a tanárok képzésére és helyzetük rendezésére vonatkozó javaslatokkal. A tanárképzést illetően kiemelendő az online-képzés eltörlésének követelése.

Michelle Bachelet, a novemberi elnökválasztás győztese, programjában ígéretet tett az oktatási helyzet rendezésére.²² Ez egybecsengeni látszik a diákság programjával, de két fontos tényezőre fel kell hívni a figyelmet. Bachelet előző elnöksége idején (2006–2010) nem tudta megoldani a problémákat; a diákságon belül erős a kételkedés a személyében, és abban, hogy a programja végrehajtásra kerül.²³ A program eredetileg csak a diákság 70%-ára terjesztette volna ki az ingyenességet, a tehetősebbekre nem. Meg kell említeni, hogy Bachelet saját lányát is az utóbbi kategóriába sorolta. A diákmozgalom követelésére végül az ingyenesség átfogó elve győzött, melyet az elnök folyamatosan, egy 6 éven át tartó periódus végére kíván bevezetni. A probléma az, hogy az elnöki ciklus 4 éves, és e szakasz végére az ingyenesség csak az eredeti tervezet 70%-ára fog kiterjedni. Mindez kételyekre ad okot, többek között azért is, mert a chilei alkotmány értelmében egyazon a személy kétszer egymás után nem töltheti be az elnöki posztot. Michelle Bachelet tehát minden jóindulata mellett sem garantálhatja ezen ígéret teljesítését.

Összegzés

A chilei társadalmi mozgalom hátterét vizsgálva kijelenthetjük, hogy a mozgalom a demokratikus intézményrendszer és a gazdaság megerősödésének eredményeként élénkült meg. A Pinochet-éra utáni húsztendő hozzájárult ahhoz, hogy a társadalom különböző csoportjai aktívabbá váljanak, a gazdaság egyenletes fejlődése pedig alapot nyújt a nagyobb társadalmi igazságosságra irányuló törekvéseknek. Annak ellenére, hogy a diákmozgalom a diktatúra örökségének támadásával a fennálló rendszert minden aspektusában megkérdőjelezi, sokkal inkább egy élhetőbb, „emberarcú” kapitalizmus, semmint valamilyen alternatív társadalmi modell felé törekszik. Szociális összetétele alapján joggal feltételezhető, hogy a fennálló rendszer jóléti demokráciává alakítása a diákmozgalom – vagy legalábbis jelentős hányadának – „betagozódását” eredményezné.

Másrészt ismételten hangsúlyozni kell a mozgalom offenzív jellegét, aminek jelentőségét a diákok mérsékeltnek tekinthető követelései sem csökkentik. Az a körülmény, hogy a diákság nem védekező pozíciót foglal el, elképzelhetővé teszi, hogy a mozgás dinamikája tovább fogja

lendíteni. Noha az oktatás a kapitalizmusban soha nem lehet „ingyenes”, Chilében többet jelent egyszerű reformkövetelésnél, és azáltal, hogy sikerrel tematizálta a közbeszédet (Schillagi 2011), a fennálló rend alapjaira kérdez rá.

Jegyzetek

- 1 A 20. századi chilei oktatásügy és diákmozgalom története mindvégig érdekes jellegzetességeket mutatott, melyeket e tanulmány keretei között nem lehet részletesen kifejteni. Bővebben: Cruces 2008. Meg kell említeni, hogy a törvény nem tette lehetővé a diákok számára semmilyen formában sem a beleszólást az adott intézmény működésébe. Ez utóbbi tény magyarázza azt, hogy a diákmozgalomnak nemcsak az egyetemisták, hanem a középiskolások is aktív részesei.
- 2 2008 tavaszán is sor került megmozdulásokra, de ezek hatása nem volt számottevő. A középiskolások szerepét illetően meg kell említeni, hogy sokan közülük 2011-ben az egyetemista szervezkedésekben folytatták a 2006-ban elkezdett küzdelmüket.
- 3 Nicolas Fleet a chilei eseményeket egyenesen a részvételi és a képviselői demokrácia közti konfliktussal magyarázza (Fleet 2011).
- 4 A szakértők és a résztvevők is egyetértenek abban, hogy a chilei megmozdulások beilleszkednek a 2011-es szociális mozgalmak sorába, természetesen számos helyi jellegzetességgel (Schmal–Royo 2012). Mindenekelőtt a *mapuche* őslakosok mozgalmát kell említeni, mely az *indigenismo* tradícióját követi, nem kis részben a mexikói zapatisták nyomán. Azután a környezetvédő tömegmozgalmakat Magallanes tartományban, illetve a HidroAysén beruházása ellen tiltakozók megmozdulásait; a 2010-es földrengés kárvallottjainak a mozgalmát és végül, de korántsem utolsósorban a chilei rézbányászok harcát (Toso 2012).
- 5 2010-ben első dél-amerikai államként Chile tagja lett az OCDE-nek is. <http://www.oecd.org/chile/chilesaccessiontotheoecd.htm>
2011-ben a gazdaság 6%-kal nőtt. <http://www.elmostrador.cl/noticias/pais/2011/08/21/aranceles-universitarios-chilenos-son-los-mas-caros-del-mundo-despues-de-estados-unidos/>.
- 6 Lásd: El aumento de la matriculación en la educación superior, que ha pasado de 250.000 alumnos de pregrado en 1990 a casi un millón en 2010, http://elpais.com/diario/2011/08/21/internacional/1313877610_850215.html.
- 7 Egy chilei egyetemista (szülei) tandíjra és a felvett banki kamatra átlagosan havi 500 eurónak megfelelő összeget kénytelen(ek) kifizetni, miközben a minimálbér 300, az átlagbér pedig 900 euró. Egy középosztálybeli családnál a gyermekek iskoláztatására fordított összeg 50%-a is lehet a család bevételének. http://elpais.com/diario/2011/08/21/internacional/1313877610_850215.html.
- 8 A felsőoktatásban résztvevők számának növekedése azonban még egy problémát kiváltott: az egyetemi tanulmányok finanszírozása nem csak az egyre több hallgatót, hanem mindenekelőtt egyre több családot érintett anyagilag rendkívül hátrányosan. A társadalmi szintű eladósodás mértékét a felsőoktatási, és a középfokú oktatási rendszer is rendkívül kedvezőtlen mértékben befolyásolta.
- 9 Gabriel Boric: *Los horizontes del movimiento estudiantil*. <http://www.lemonediplomatique.cl/Los-horizontes-del-movimiento.html>

- ¹⁰ A középiskolás mozgalom tömegerejét nem véletlenül a municipiális iskolák munkás-, esetleg középosztályból származó tanulói alkotják (*Make sure you don't fall...* 2012). A politikai szféra és a pártelitek társadalomtól való elkülönülése, valamint a fennálló chilei demokrácia részvételi elemeket nélkülöző jellege egyben ezt a fajta „befogást” nehezíti (Vergera Vidal 2012).
- ¹¹ Igaz, csak az oktatás területén, de a profit elsődlegességének megkérdőjelezése az erre a szemléletre épülő chilei társadalomban komoly elvi jelentőségű (Make sure you don't fall... 2012).
- ¹² A mozgalom legismertebb, 2011 decemberéig hivatalos vezetője.
- ¹³ Az állam az 1970-es években a költségvetés 7%-át fordította az oktatásra, ami 1990-re 2,4%-ra esett vissza (Schmal–Royo 2011).
- ¹⁴ <http://movimientoestudianteschile.blogspot.hu>.
A rendfenntartó erők júliusban őrizetbe vették Gálvez, a diákmozgalom egyik vezetőjét, akit Molotov-koktélos támadással vádoltak. A diákok követeléseai így az ő szabadon bocsátásával is kiegészültek. Lásd *Recaredo Gálvez: El joven de la molotov se vuelve la nueva bandera de lucha estudiantil*. <http://www.soychile.cl/Concepcion/Sociedad/2011/07/23/28473/Estudiantes-exigen-libertad-inmediata-de-Recaredo-Galvez.aspx>.
- ¹⁵ <http://www.rebellion.org/noticias/chile/2011/8/el-paro-nacional:-una-expresion-del-poder-subversivo-ciudadano-134516>.
- ¹⁶ <http://elchileno.cl/world/us-politics/1217-estudiantes-en-argentina-denuncian-asesinato-de-manuel-gutierrez.html>.
- ¹⁷ <http://movimientoestudianteschile.blogspot.hu/>.
- ¹⁸ A banki kamat 6%-ról 2%-ra való csökkentése például szerepel a kormány terveiben. http://elpais.com/diario/2011/08/21/internacional/1313877610_850215.html.
- ¹⁹ 2011-hez hasonlóan 10 chileiből 8 szimpatizál a diákmozgalommal, ugyanakkor az egyetemek és egyéb oktatási intézmények elfoglalását 70%-uk elutasítja. http://internacional.elpais.com/internacional/2012/08/29/actualidad/1346193931_225376.html.
- ²⁰ Camila Valejo a diákok részvételéről és a választás jelentőségéről bizakodón, ám visszafogottan nyilatkozott. *Camila Vallejo dice "estar dispuesta" para ser candidata*. <http://noticias.terra.cl/nacional/camila-vallejo-dice-estar-dispuesta-para-ser-candidata,70b8bf74e81b8310VgnVCM3000009acceb0aRCRD.html>.
- ²¹ Így Camillo Vallejo, Giorgio Jackson és mások. Személyük garancia lehet Bachelet programjának megvalósítására, mindazonáltal az utódaik némileg szkeptikusan vélekednek ezen döntésükről. http://internacional.elpais.com/internacional/2013/04/13/actualidad/1365815591_316625.html.
- ²² *Chile de Todos. Programa del Gobierno de Michelle Bachelet, 2014-2018, octubre de 2013, 14–22*. A program az oktatási tervszellettől indul, amely önmagában mutatja a téma kiemelt fontosságát Chilében.
- ²³ Az ideji tüntetések transzparensin visszatérő jelszó volt: „Már nem hiszek neked, Michelle”.

Hivatkozott irodalom

<http://movimientoestudianteschile.blogspot.hu>
Aporte un balance y proyecciones de la movilización. <http://www.anarkismo.net/article/22743>

- Chile de Todos. Programa del Gobierno de Michelle Bachelet, 2014-2018, octubre de 2013. <http://www.emol.com/documentos/archivos/2013/10/27/2013102712016.pdf>
- Cruces, Natalia 2008: *Apuntes para una historia del movimiento estudiantil chileno*. http://www.ses.unam.mx/curso2012/pdf/CRUCES_MEC.pdf
- Cruces, Natalia 2008: *Apuntes para una historia del movimiento estudiantil chileno*. http://www.ses.unam.mx/curso2012/pdf/CRUCES_MEC.pdf
- Demandas por una Nueva Educación http://www.fecudec.cl/media/users/20/1008082/files/241868/Demandas_por_una_Nueva_Educaci_n.pdf
- Fleet, Nicolas 2011: Movimiento estudiantil y transformaciones sociales en Chile: una perspectiva sociológica. *Polis – Revista Latinoamerica*, 30. <http://www.revistapolis.cl/30/indice.htm>
- Gajardo, Sandra Vera 2011: Nuevos movimientos sociales y combinación de paradigmas políticos en democracias post dictatoriales: El caso del movimiento estudiantil en Chile 2006. *Conflicto Social*, Año 4, N° 5, Junio 2011 http://webiigg.sociales.uba.ar/conflictosocial/revista/05/18_vera.pdf
- Gerter, Diego – Ramos, Catalina 2008: *Movimiento Estudiantil en Chile: Una respuesta a la carencia de Estado*. http://www.alaic.net/alaic30/ponencias/cartas/Socioculturales/ponencias/GT21_Gerter_4%20Ramos.pdf
- La rearticulación del movimiento estudiantil y el escenario político actual*. <http://www.anarkismo.net/article/19864>
- Los libertarios y las Bases para un Acuerdo Social por la Educación Chilena*. <http://www.anarkismo.net/article/20264>
- Make sure you don't fall: Perspectives on the recent social agitation in Chile*. Part one. 2012 <http://insurgentnotes.com/2012/06/make-sure-you-dont-fall-perspectives-on-the-recent-social-agitation-in-chile-part-one>
- Mayol, Alberto – Azócar, Carla – Brega, Carla 2011: *El Clivaje Público/Privado: Horizonte Último del Impacto del Movimiento Estudiantil en Chile 2011*. <http://www.albertomayol.cl/wp-content/uploads/2011/11/Articulo-Mayol-Azocar-Brega-Ku%CC%88tral.pdf>
- Movilizaciones Estudiantiles en Chile: Análisis de la Coyuntura y su evolución. <http://www.anarkismo.net/article/20288>
- Núñez, Daniel 2012: *Proyecciones políticas del movimiento social por la educación en Chile*. <http://www.ical.cl/2012/03/proyecciones-politicas-del-movimiento-social-por-la-educacion/>
- úSchmal, Rodolfo – Royo, Paulina 2012: *Las movilizaciones estudiantiles en Chile durante el 2011 y los escenarios que se abren para el presente año*. (Documento para Asamblea FAUECH–Arica, 15–16 Marzo 2012) <http://afautal.files.wordpress.com/2012/03/las-movilizaciones-estudiantiles-2011-y-sus-perspectivas.pdf>
- Schillagi, Carolina 2011: Problemas públicos, casos resonantes y escándalos. Algunos elementos para una discusión teórica. *Polis – Revista Latinoamerica*, 30. <http://polis.revues.org/2277?lang=en>
- Thayer Correa, Luis Eduardo y Elizalde, Antonio 2011: La dimensión de lo público. Sociedad civil y Estado, *Polis – Revista Latinoamerica*, 30. <http://polis.revues.org/2417?lang=en>
- Toso, Sergio Grez 2012: Chile: *El movimiento estudiantil en la encrucijada*. <http://www.lemondediplomatique.cl/Chile-2012-el-movimiento.html>
- Vergara Vidal, Jorge 2012: La desagregación política. Reflexiones sobre la actuación de las élites partidarias en las crisis de lospartidos políticos. *Polis – Revista Latinoamerica* 30. <http://polis.revues.org/2295>